

George Dumitrescu*

CUM AU GOLIT SOVIETICII MINELE DE URANIU DIN ROMÂNIA 1952-1965

HOW THE SOVIETS EMPTIED THE URANIUM MINES IN ROMANIA 1952-1965

Rezumat: Prezentul studiu reprezintă o analiză a cantității de uraniu pe care România a livrat-o Uniunii Sovietice în cadrul unui contract care i-a adus mari pierderi economice. Între 1952 - 1965, toate zăcămintele de uraniu românești au fost transferate economiei sovietice, cu eforturi umane uriașe, pentru programul nuclear al URSS. Documentele din Arhivele Istorice Naționale Centrale ale României, Arhivele Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității, Arhivele Ministerului Afacerilor Externe din România, unele dintre ele inedite, arată clar dezastrul creat în urma acestei tranzacții. S-au pierdut cantități uriașe de minereu de uraniu în defavoarea programului românesc de cercetare nucleară care, din acest motiv și pentru că nu avea instalație de prelucrare a concentratului de uraniu, a fost amânat pentru o perioadă îndelungată.

Cuvinte cheie: Romania, URSS, mine de uraniu, uraniu românesc, economie, contracte, beneficii, pierderi economice, comunism, dictatura, sovrom.

Abstract: The present study is an extensive analysis, for the first time, of the amount of uranium that Romania delivered to the Soviet Union under a contract that brought it great economic losses. Between 1952 - 1965, all Romanian uranium deposits were transferred to the Soviet economy, with huge human efforts, for the USSR's nuclear program. Documents from Romania's Central National Historical Archives, the Archives of the National Council for the Study of Security Archives, the Archives of the Romanian Ministry of Foreign Affairs, some of them unpublished, clearly show the disaster created as a result of this deal. Huge quantities of uranium ore were lost to the detriment of the Romanian nuclear research program which, for this reason and because it did not have a uranium concentrate processing plant, was delayed for many years.

Keywords: Romania, USSR, uranium mines, Romanian uranium, economics, contracts, benefits, economic losses, communism, dictatorship, sovrom.

---

* **George Dumitrescu**, doctorand la Facultatea de Istorie a Universității din București, <https://ror.org/02x2v6p15>.

Context

Pentru România, întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste și a aliaților săi nu a reprezentat nici obținerea imediată a păcii și nici protejarea economiei naționale. Prin semnarea Convenției de Armistițiu, la 12 septembrie 1944, guvernul de la București se obliga în fața guvernelor Națiunilor Unite la plata despăgubirilor de război Uniunii Sovietice, iar faptul că se aliase coaliției antihitleriste a determinat ca suma datoriilor să fie limitată la 300.000.000 de dolari¹. România urma să plătească daune consistente și proprietarilor din alte state aliante, care suferiseră pierderi pe teritoriul românesc. Convenția sovieto-română din 16 ianuarie 1945 trasa condițiile grele de plată către URSS, mărfurile și utilajele românești (vase, locomotive, vagoane cisternă) urmând să fie livrate la prețurile din 1938 cu o majorare între 10 și 15 procente², deși media reală a creșterii prețurilor era mult mai mare. Mai mult, România urma să asigure cheltuielile trupelor sovietice staționate pe teritoriul său, în condițiile în care mari sume de bani erau alocate întreținerii propriilor trupe militare care acționau pe frontul de Vest, alături de Armata Roșie. Tratatul de pace din 10 februarie 1947 a preluat despăgubirile de 300 de milioane de dolari, cu termen de plată opt ani și stipula inclusiv predarea către Uniunea Sovietică a averilor germane de pe teritoriul românesc. În perioada 1944-1952, România a livrat mărfuri în valoare de 226,8 de milioane de dolari.

Pe 7 iunie 1948, Iosif Stalin îl anunță pe dr. Petru Groza că „în urma scrisorii primite de la *prim-ministrul României, guvernul sovietic a luat hotărârea de a reduce suma ce a mai rămas de plătit drept reparațiuni cu începere de la 1 iulie a.c. cu 50 la sută*”³.

Inițiativa de a trimite epistola la Moscova ar fi aparținut lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, care cunoștea intenția lui Stalin de a arăta un aparent semn de bunăvoință către poporul român. Numai că, întâmplător sau nu, pe 23 mai 1948 România cedase în secret Insula Șerpilor Uniunii Sovietice.

Istoricul militar Petre Opreș consideră că între cele două evenimente există o strânsă legătură. Astfel, pe 28 iunie 1948, a fost încheiată o convenție pentru reducerea livrărilor românești către URSS ca reparații de război, valoarea scutită fiind de 73,2 milioane de dolari. Pentru cele 226,8 milioane de dolari au fost livrate mărfuri de 406 milioane de dolari, ca urmare a creșterii cu 79% a prețurilor din SUA în perioada 1938-1947⁴. Efortul României a fost unul uriaș. Cheltuielile efectuate conform Convenției de Armistițiu numai pentru perioada 1 septembrie

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României (în continuare ANIC), Fondul ISISP – Fond XXII, Dosar 44, f.2.

² Vasile Buga, „*Lumini și umbre Relațiile economice româno-sovietice 1965-1989*”, Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2019, pp. 11-12.

³ Petre Opreș, „*Aspecte ale economiei românești în timpul Războiului Rece (1946-1991)*”, Editura Trei, București, 2019, p. 25

⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României, Fond ISISP –XXII, Dosar 44, ff. 2-3.

1944 – 31 martie 1947 au reprezentat 50,8% din cheltuielile totale ale statului⁵.

Alte beneficii importante ale sovieticilor au fost bunurile germanilor și ale ungarilor. Numai cele germane au fost evaluate la 1.741,6 milioane de lei. Pierderile României nu s-au oprit aici. 94 de milioane de lei au totalizat averile predate eronat ca fiind germane și care au fost ulterior vândute statului român. 645 de milioane de lei, valoarea aportului sovietic la Sovrompetrol, Sovromchim, Sovromconstrucții, Sovromnaval, constând din întreprinderi greșit considerate ca fiind de proveniență germană, ce a fost răscumpărat de statul român la lichidarea acestor societăți. 558,2 milioane de lei au însemnat valoarea aportului sovietic la Sovromcărbune, constând în exclusivitate din acțiunile maghiare la Societățile Petroșani și Lonea, ce au fost răscumpărate de statul român. Încă 102,1 milioane de lei au reprezentat greșeli de calcul în stabilirea globală de 47 de milioane de ruble (Protocolul din 20 februarie 1950), reprezentând vânzarea unei părți din averile germane. În total, România mai pierdea 1.399.300.000 de lei⁶.

Obligațiile de plată ale României față de Uniunea Sovietică, decurgând din starea de război și din valorificarea bunurilor germane sau de altă naționalitate aflate în România, au fost:

- a) În baza Convenției de armistițiu și a Tratatului de Pace, pentru reparații, restituiri, cheltuieli pentru întreținerea și transportul trupelor sovietice - 821,1 milioane de dolari;
- b) În baza unor convenții și protocoale încheiate cu Uniunea Sovietică și anume: pentru răscumpărarea averilor foste proprietăți germane - 87,1 milioane de dolari;

pentru daune în legătură cu averile germane – 20 de milioane de dolari;

pentru creanțe față de Germania – 50 de milioane de dolari;

pentru răscumpărarea acțiunilor U.D.Reșița – 25,3 milioane de dolari. În total, 1.01 miliarde de dolari.

Sovromurile – cum au ajuns sovieticii la uraniul românesc

România era dependentă politic de URSS, trupele Armatei Roșii se aflau pe teritoriul țării, plătise sume uriașe de despăgubiri către sovietici și urma crearea și consolidarea dependenței economice. Dacă în primii ani postbelici comerțul României cu Uniunea Sovietică și cu statele comuniste satelit din Estul și Centrul Europei era de 19%, în 1948 ajunsese la 73%, iar comerțul cu occidentul scăzuse de la 81% la 27%⁷. Pentru a ajunge la resursele primare atât de bogate ale României, Stalin a promis o tehnologizare importantă a economiei românești, într-o țară majoritar agrară și distrusă de război, secete și sărăcie. Între anii 1945-1956, în România au funcționat societățile sovieto-române pe domenii de activitate ale economiei, așa-numitele Sovrom-uri. Acordul de colaborare economică dintre

⁵ *Ibidem*, f. 5.

⁶ *Ibidem*, f. 7.

⁷ Al. Iacob, „*Rolul și importanța societăților sovieto-român*”, Editura Cartea Rusă, București, 1951, p. 14.

URSS și România a fost semnat pe 8 mai 1945. Documentul prevedea aport de capital egal, iar schimburile comerciale ajungeau la o valoare fabuloasă, 50 de miliarde de dolari.

Practic, România se obliga să trimită în URSS aproape toată producția sa agricolă, petrolieră și extractivă și ar fi primit în contrapartidă tehnologie pentru industrializarea țării și armament pentru armata națională. Aportul fiecărei părți era de 50 la sută. URSS a venit cu valoarea averilor germane din România confiscate și a contribuit efectiv cu utilaje în valoare de doar 2,9 miliarde de lei. Cu alte cuvinte, capitalizarea majoritară a aparținut direct României, sau indirect, prin punerea la dispoziția sovieticilor a averilor germane din țară. Mai mult, prin aceste societăți URSS avea acces direct la bogățiile naturale ale țării.

Ceea ce urma să reprezinte o pierdere pentru economia României era prezentată de Gheorghe Gheorghiu-Dej „*un prețios sprijin în dezvoltarea economică a României*”⁸

Problematica sovromurilor a fost analizată disparat din punct de vedere istoric. De pildă, în volumul „*De la Sovromconstrucții nr.6 la Academia Română*”, istoricul și academicianul Dinu C. Giurescu, fiul istoricului Constantin C. Giurescu, detaliază traiul său pe șantierele de construcții sovieto-române, începând cu 1950. Este o carte de memorii, Giurescu junior fiind obligat să presteze cinci ani o muncă necalificată, din cauza arestării tatălui său, deși era proaspăt absolvent al Facultății de Istorie a Universității București. În articole care analizează situația economică a României acelor ani, sovromurile sunt analizate, mai ales luate una câte una. Un volum amplu, care cuprinde în mai multe capitole anii sovromurilor este cel semnat de istoricul Florian Banu: „*Asalt asupra economiei României De la Solagra la SOVROM (1936-1956)*”. Acesta scrie detaliat despre istoria societăților sovieto-române, începând cu prima: „Sovrompetrol”, care ia naștere pe 17 iulie 1945, odată cu semnarea acordului bilateral. Este singurul volum, din câte cunoaștem, care are și o referire distinctă la „Sovromquartit”. Despre domeniul extracției de minereu uranifer s-a scris foarte puțin din cauza secretului care trebuia respectat în acest domeniu strategic. De altfel, orașul Ștei, de care depindea administrativ Mina Băița, prima de uraniu din țară, a fost construit de la zero de sovietici și se comporta ca un oraș secret. Documentele aflate în arhivele României cu referire la „Sovromquartit” sunt foarte puține. Din acest motiv, unele informații sunt inexacte sau incomplete. Istoricul Florian Banu susține că societatea avea o conducere exclusiv sovietică. În realitate, directorul adjunct era, de la începutul activității, român⁹. În fine, un alt istoric care s-a aplecat asupra temei vaste a Sovromurilor este Alina Ilinca. Într-un studiu al său scrie pe scurt istoria generală a acestor societăți. Informațiile legate de „Sovromquartit” sunt acci-

⁸ Gheorghe Gheorghiu-Dej, „*Raportul politic al CC al PCR*” în *Articole și cuvântări*, București, 1952, vol I, p.32.

⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), Fond CC al PCR, Secția Economică, Dosar 14/1956, p.14.

dentale. Documente din arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității nu au reprezentat sursă pentru autor. O explicație ar putea fi faptul că documentele se deklasifică gradual, articolul la care facem referire fiind datat cu 2003. În cercetarea noastră am avut șansa accesării unor surse primare care ne permit scrierea unui capitol consistent, în premieră. În studiul de față urmărim să detaliem întreaga activitate a „Sovromquarțit” (1952-1956): condiții de muncă, locuire și trăire, interzicerea unor drepturi fundamentale sau încălcarea lor.

Pe baza documentelor oficiale vom afla care a fost cantitatea exactă a mine-reului uranifer/uranu livrată în URSS în perioada funcționării societății dar și în anii 1956-1965, când este sistat exportul. De asemenea, vom căuta să înțelegem, pe baza informațiilor economice accesate, dacă afacerea înființării „Sovromquarțit” și a vânzării întregii cantități de uraniu și minereu uranifer timp de 13-14 ani a fost o reușită economică sau o pierdere.

Uranium românesc

Una dintre cele mai profitabile societăți a fost pentru sovietici cea de extracție de minereu uranifer¹⁰ „Sovromquarțit”. De altfel, astfel de societăți mixte, sub egida NKVD, au fost constituite și în Bulgaria, Cehoslovacia și Germania de Est, după descoperirea sau începerea extracției de minereu uranifer, toate contribuind la industria nucleară sovietică¹¹. Sovieticii erau în căutare de uraniu de calitate, câtă vreme zăcămintele proprii aveau o concentrație de doar 0,01-0,2 %. Așa-numitele expediții geologice, din vara anului 1945, au avut rolul de a găsi minereu uranifer în URSS, 60 de echipe de specialiști având această sarcină strategică. Stalin stabilise un plan de o sută de bombe atomice pe an, pentru a se apropia de producția nucleară a Statelor Unite. Această țintă presupunea cantități uriașe de minereu uranifer și de o concentrație superioară celei descoperite pe teritoriul sovietic, din Asia Centrală până în zona Mării Baltice¹².

Uranium reprezintă principalul combustibil nuclear în centralele atomo-electrice¹³. Prin consumul sau arderea unei cantități de un kilogram de uraniu 235 se obține o energie care este egală cu aceea rezultată într-o termocentrală convențională în urma utilizării a trei mii de tone de cărbuni¹⁴. Minerurile de uraniu românești au fost localizate în timpul războiului, exploatarea minieră uraniferă a început în România în 1952. Societatea minieră sovieto-română „Kvarțit” (denumită în unele documente „Quarțit”) a fost înființată în 1952, având un capital

¹⁰ Uranium natural reprezintă în principal un amestec de doi izotopi uraniu-238 (cca. 99,3%) și uraniu-235 (cca. 0,7%). Izotopul uraniului care suferă reacția de fisiune în reactoarele nucleare de producere energie electrică este uraniu-235 (U235).

¹¹ Cosmin Popa, „Revoluția tehnologică sovietică postbelică 1945-1953” în Arhivele Totalitarismului, Anul XXII, Nr. 84-85, 3-4/2014, p. 20.

¹² *Ibidem*, p. 24.

¹³ Combustibilul ars este descărcat din reactor după un an de activitate și este stocat în bazine cu apă rece pentru a se răci, timp de câțiva ani.

¹⁴ Ioan Niederkorn, Gabriela Lemnar, *Combustibilii nucleari*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 17.

inițial de 50 de milioane de ruble prin aportul ambelor țări. Denumirea era aleasă greșit intenționat pentru a păstra secretul asupra minereurilor aflate în extracție.

Protocolul din 31 decembrie 1951, semnat la Moscova, prevedea suplimentar că în afara aporturilor sociale ale părților, necesare investiției și producției, cele două state vor asigura și sumele de bani pentru prospecțiunile geologice. Convenția era încheiată pe o perioadă de 25 de ani și asigura dreptul de monopol societății pentru explorarea și exploatarea oricăror zăcăminte radioactive de pe teritoriul Republicii Populare Române. Asta însemna că un alt stat avea dreptul asupra zăcămintelor radioactive ale României în orice colț al teritoriului său. Societatea era condusă de un director general sovietic și de un director general adjunct român, iar în consiliul de administrație mai intrau doi reprezentanți, unul sovietic, celălalt român. Pe 31 martie 1954 este semnat un al doilea protocol, tot la Moscova, prin care se statua că vărsămintele la capitalul statutar al societății, efectuate de sovietici între 1952-1953 prin livrări de mărfuri la prețuri mondiale, se vor recalcula la prețuri interne românești, iar statul român va achita diferența. Așa se face că partea română a achitat în plus 75.263 de mii de lei.

Deschiderea exploatarei minelor de uraniu în perimetrul Băița-Bihor, în cadrul societății sovieto-române „Sovrom Quartit”, a presupus implicarea tuturor instituțiilor de securitate și de forță ale Republicii Populare Române care aveau în sarcină păstrarea secretului desăvârșit.

Paza militară se organiza nu doar în zonele de producție, locuire și depozitare, ci și asupra teritoriilor văilor râului Crișu Negru și râului Galben pe o rază de 2,5 kilometri, asupra trenurilor care transportau marfa și asupra magaziiilor în care se depozita minereu uranifer. Căile ferate fuseseră modificate, astfel încât trenurile rulau acum pe sistem sovietic, cu distanța între șine mai mare decât distanța obișnuită în România¹⁵. Perimetrul păzit militar devenea o fortăreață, Securitatea stabilind amplasarea gardurilor cu sârmă ghimpată, cu posturi de pază dotate cu mijloace telefonice de comunicare.

Personalului sovietic al societății îi erau amenajate facilități distincte: o casă de locuit cu 7-10 locuințe, un magazin special pentru deservirea salariilor din URSS, de asemenea 30 de locuințe în București pentru specialiștii veniți de la Moscova și familiile lor. În 1954, Personalul Sovrom ajunge la 20.750 de persoane, în 17 obiective, acesta urmând să fie extins cu încă 16.000 de salariați. Importanța majoră a activității societății a determinat autoritățile să numească un adjunct al directorului general din cadrul MAI. În fapt, Securitatea își planta în poziția a doua un ofițer¹⁶.

Interesul economic uriaș pentru zonă și faptul că aici urmau să locuiască mulți specialiști sovietici pentru mai mulți ani a determinat puterea politică de la Moscova să decidă construirea de la zero a unui oraș de munte cu toate facilitățile

¹⁵ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare, ACNSAS), Fond Documentar, Dosar 0011728, ff. 1-10.

¹⁶ *Ibidem*, f.72.

necesare. Lângă coloniile muncitorești și vechiul sat, la câțiva kilometri de mina de uraniu Băița, se năștea noul oraș Ștei, cu 6000 de locuitori și cu arhitectură în stilul realismului socialist. „*Orașul pentru ruși*”, cum l-au denumit localnicii, se extinde printr-un decret din 1955 prin care erau expropriate 80 de hectare de pământ arabil, lângă satul Ștei, pentru construcția unor blocuri, platforme industriale, clădiri administrative și culturale¹⁷. (Foto 1, Construcție blocuri Petrileni)

Clădirile erau construite după principiile estetice ale realismului socialist: „*Compunerea țesutului din cvartale, utilizarea unor prospecte ample de bulevarde și construcția unor clădiri monumentale ca embleme socialiste ale orașului: sediul politic, casa de cultură, primăria*”¹⁸. Existau și barăcile temporare din lemn, cu fundații de ciment. Ele au fost folosite și de soldații ruși care supravegheau producția, dar și de muncitorii și minerii români. În 1958 orașul secret primește numele „Dr. Petru Groza”, în memoria liderului comunist, fost prim-ministru al Republicii Populare Române.

Întreaga producție de minereu uranifer a fost livrată URSS la preț de cost, în care nu erau incluse cheltuielile din domeniul conexe geologic. Acestui preț i se aplica un beneficiu de 8% care fusese ridicat în 1954 la 10%, costul fiind calculat la tona de minereu livrat, indiferent de cantitatea de metal cuprinsă în minereu. România a livrat către URSS următoarele cantități de minereu:

În 1952, 18.334 de tone de minereu uranifer; uraniu - 409,6 tone.

În 1953, 62.400 de tone de minereu uranifer; uraniu - 1045,8 tone.

În 1954, 142.870 de tone de minereu uranifer; uraniu - 2059,0 tone.

În 1955, 234.447 de tone de minereu uranifer; uraniu - 2964, 8 tone¹⁹.

Prețurile de cost pentru un kg de uraniu în minereu au diferit: 1952-172,50; 1953-147,25; 1954-128,63; 1955-103,67;

Tabel

Anul	Minereu tone	Preț minereu tonă lei	Total producție livrată mii de lei
1952	18.334	3854,25	70.663
1953	62.400	2939,10	154.011
1954	14.2870	1897,40	271.082
1955	234.447	1310,95	307.350 ²⁰
Total:	460.051 minereu tone		803.107 mii de lei

Ca urmare a activității societății, fiecare parte a primit drept beneficiu suma de 29,9 milioane de lei. Totalul investițiilor efectuate de Societatea „Sovrom Qu-

¹⁷ RomActiv Business Consultant, *Strategia de dezvoltare locală a orașului Ștei, jud. Bihor, pentru perioada 2014-2020*, Primăria orașului Ștei - Ștei, 2015.

¹⁸ Irina Tulbure, *Arhitectură și urbanism în România anilor 1944-1964: constrângere și experiment*, Ed. Simetria, București, 2016.

¹⁹ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Economică, Dosar 14/1956, f. 14.

²⁰ *Ibidem*, f. 3.

arțit” a fost de 940 de milioane de lei, iar până la 1 ianuarie 1956 amortizările erau de doar 10%. (Foto 2, Școala nr. 2) Până la urmă, contribuția URSS la înființarea și funcționarea societăților sovieto-române a diferit fundamental față de înțelegerea inițială în care se specifica și aportul direct sovietic. În afara bunurilor germane de pe teritoriul României, confiscate și puse capital, banii URSS au provenit tot din România: sume mari pe care guvernul de la București le-a plătit pentru răscumpărarea acțiunilor la Societatea „Petroșani” și Societatea „Uzinele și Domeniile Reșița” și plăți încasate ca beneficii în urma gestionării sovromurilor²¹. România a fost nevoită să plătească daune societăților germane, urmare a micșorării patrimoniului în perioada în care au fost administrate de români. Și acești bani au mers la sovietici care, la rândul lor, i-au vărsat în conturile sovromurilor - participație proprie.

La începutul anului 1956, rezervele de metal cunoscute erau concentrate în două regiuni principale: Bihor și Banat. În Bihor, rezerve importante erau identificate într-un triunghi cu vârfurile la Ștei, Arieșeni, vârful „Avram Iancu”. În Banat, zăcămintele se găseau în jurul localității Ciudanovița, regiunea Timișoara. Dintre acestea, zăcămintul de la Ștei era cel mai bogat, având o concentrație de 10-20 de kg de metal la tona de minereu.

Acest fapt permitea expedierea minereului în URSS în stare brută, fără a mai fi nevoie de transformarea lui în concentrat. Se estima că zăcămintul va mai da producție 2-3 ani. Cantitatea totală de uraniu era de 16.000 de tone, până în 1955 fuseseră extrase 6.500 de tone, în 1956 planificate erau 4000 de tone, restul până în 1958. Zăcămintele rămase, atât în Bihor cât și în Banat erau mai sărace. Cantitatea totală de uraniu identificată ca probabilă era de 25.000 de tone, însă concentrația minereului era mult mai mică (1,5-10 kg metal/tonă)²². Acest lucru impunea construirea unei fabrici de prelucrare chimică a minereului pentru a-l transforma în concentrat 40% și a face convenabil transportul pe calea ferată. Calculele arătau că pentru perioada 1956-1960 statul român urma să investească numai în întreprinderea pentru explorarea, exploatarea și prelucrarea minereului peste 2,7 miliarde de lei și recupera din ele sub formă de beneficium doar 200-300 de milioane de lei.

Din cauza pierderilor uriașe, a nerentabilității economice în extracția minereului de uraniu, livrat în totalitate sovieticilor, și pentru că dezvoltarea economică impunea găsirea unor soluții pentru suplimentarea cantității de energie electrică produsă, România ia în calcul, în premieră, construcția unei centrale nucleare-electrice. Asta presupunea crearea unui stoc propriu de uraniu pentru economia națională.

În cursul anului 1954, România obținuse în urma unor negocieri cu URSS începerea răscumpărării participației sovietice în societățile mixte Sovrom. Este

²¹ Alina Ilinca, „Societățile mixte sovieto-române în economia României” în Studii și materiale de istorie contemporană, Serie nouă, vol. II, 2003, editat de Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, p. 121.

²² ANIC, Fond CC al PCR, Secția Economică, Dosar 14/1956, f. 5

de menționat faptul că aportul URSS la înființarea tuturor sovromurilor era constituit, pe de o parte din valoarea bunurilor germane de pe teritoriul României trecute ca despăgubiri de război pentru statul sovietic, pe de altă parte din investițiile aduse în timpul funcționării acestora.

Pe 2 mai 1956, Ministerul Comerțului Exterior al URSS transmite Guvernului României propunerea de a examina preluarea de către partea română a cotei de participare sovietică la Societatea minieră sovieto-română „Kvarțit”. Condițiile impuse de la Moscova arătau că sovieticii se retrăgeau din acte ca acționari, nu și din afacerea profitabilă care le asigurau cantități uriașe de uraniu pentru industria lor nucleară.

Noua întreprindere de stat pentru explorarea, extracția și prelucrarea minereului de uraniu urma să-și desfășoare activitatea sub coordonarea unei comisii bipartite care se ocupa de lichidarea „Sovrom Quartit”. Specialiștii URSS nu plecau din prima exploatare uraniferă din România și erau interesați prin contract, în continuare, de explorarea geologică pentru care erau dispuși să acorde credite.

Întreaga cantitate de minereu continua să fie livrată URSS, cu excepția „*părții de care va avea nevoie economia națională a Republicii Populare Române*”, iar plata continua să se facă și în utilaje și echipamente industriale dar și în lei.

Spre deosebire de celelalte societăți sovieto-române, perioada de plată a răscumpărării era dublată, timp de zece ani România fiind obligată să plătească sovieticilor tot în minereu uranifer. Documentul, datat 19 iunie 1956, cuprindea și un articol despre păstrarea secretului asupra înțelegerii și asupra activității de exploatare și anula documentele anterioare: „*Acordul între Guvernul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice și Guvernul Republicii Populare Române din 30 decembrie 1951 cu privire la înființarea societății sovieto-române „Kvarțit”*”, protocoalele din 28 februarie 1953, 31 martie 1954, 30 aprilie 1955, 19 martie 1956, precum și „*Statutul societății miniere sovieto-române „Kvarțit”*”²³.

Din analiza documentelor reieșeau următoarele: toată producția de uraniu a întreprinderii „Quartit”, înființată după desființarea „Sovrom Quartit”, urma să fie livrată, timp de 20 de ani, până în 1976, în URSS. Făcea excepție cantitatea necesară economiei românești. Celelalte cantități de uraniu rezultate din alte exploatări rămâneau în țară.

La nivel mondial, România se clasa printre principalii deținători de rezerve de uraniu. Conținutul superior de 0,60% U o așeza pe primele locuri, cele mai multe rezerve din lume având conținuturi între 0.1-0,2% uraniu. La nivelul anului 1956, când am atins maximum de producție de 4.343 de tone uraniu metalic, cantitatea extrasă în țara noastră reprezenta 40% din producția țărilor capitaliste²⁴. Cheltuielile în domeniul uranifer între 1951-1963 au totalizat 924 de milioane

²³ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Economică, Dosar 14/1956, f. 25.

²⁴ *Ibidem*, f. 199.

ne de lei. Cât timp a funcționat Sovrom „Quarțit”, între 1952-1956, cheltuielile au fost de 289 de milioane de lei, iar între 1964-1965, de 173 de milioane de lei.

Conținutul de uraniu a scăzut continuu: în 1952 era 2,2%; în 1963 a ajuns la 0,2%, iar în 1964 ajunsese la 0,179%. Exploatarea de la Băița Bihor a fost prioritară, fiind considerată, datorită calității minereurilor, unică în lume. În 1957 zăcămintele de la Ciudanovița și Natra din Banat sunt puse în exploatare, apoi cele de la Avram Iancu și Dobrei Sud. La nivelul anului 1965, zăcămintul de la Băița-Bihor era aproape lichidat.

Cea de-a doua mare exploatare de minereuri uranifere din România s-a aflat în Banat, la Ciudanovița, județul Caraș Severin. Principalul material purtător de radionuclizi descoperit acolo era pechblenda, un oxid de uraniu, asociat cu oxizi de plumb, nichel, fier, vanadiu, cupru și calciu. La Ciudaovița, șantierul minier aduna în deceniul șase al secolului trecut aproape 10.000 de oameni. Lucrătorii erau aduși din Moldova, Muntenia dar și din Uniunea Sovietică și locuiau în barăci sau blocuri construite în grabă. Oamenii lucrau la aproape 750 de metri adâncime, iar în timp marea lor problemă a fost afectarea sănătății din cauza radiațiilor. Doctorul Dan Popescu, directorul spitalului din Ciudanovița în anii 60 este categoric în privința consecințelor radiațiilor uranifere din zonă: „*Ce am constatat acolo era că muncitorii, în proporție foarte serioasă, de 35-40 la sută, mureau de cancer bronho-pulmonare din cauza inhalării gazului radioactiv radon*”²⁵. Acesta se găsește în scoarța terestră și face parte dintr-un lung lanț de descompunere radioactivă care începe cu uraniul prezent în roci și în sol. Și soția managerului murise de cancer. Lucrase ca geolog în minele de uraniu de la Ciudanovița. Același medic a constatat că de-a lungul anilor numărul celor născuți cu malformații congenitale crescuse foarte mult²⁶.

Lichidarea sovromurilor, care a însemnat ca România să răscumpere participația sovietică, a adus o imensă problemă pe masa decidenților de la București. Sovieticii cereau fabuloasa sumă de 9,6 miliarde de lei. Această valoare reieșea din calculul unor bunuri care nu aparțineau în realitate părții sovietice, din supraevaluarea unor aporturi și din beneficiile exagerate obținute de unele societăți. În 1955 și 1956, Guvernul României a solicitat în mai multe rânduri și a purtat negocieri cu Kremlinul pe seama acestor sume colosale. URSS a consimțit să reducă această datorie cu suma de 4,3 miliarde de lei, rămânând de plată 5,3 miliarde de lei. Statul român a achitat greu această sumă, ultima rată fiind plătită în 1974²⁷.

²⁵ <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/romania-secreta-ciudanovita-iadul-radioactiv-3961255> (accesat pe 4.11.2024)

²⁶ Particulele radioactive sunt periculoase deoarece emit radiații alfa, beta și gamma, care pot trece prin pereți, acoperișuri și haine. Acestea pot pătrunde în organism prin aer, mâncare și apă sau printr-o rană deschisă. Dozele mari de radiații distrug organele și țesuturile. Efectele expunerii la un nivel ridicat de radiații pot determina decesul în mai puțin de două luni, pentru 80% dintre victime.

²⁷ ANIC Fond ISISP –XXII, Dosar 44, ff. 11-12.

În 1961, a mai fost semnat un protocol care stipula prețul, cantitatea destinată exportului dar și prevederea că după 1965 URSS va livra, la rândul ei, uraniu metalic pentru industria românească.

Exportul din România către URSS era structurat astfel:

Tabel: Export de uraniu către URSS

AN 1961 1962 1963 1964 1965

TONE 375 300 320 300 305²⁸

Până la 1 iulie 1965, întreaga cantitate de uraniu metal agreată pentru 1961-1965, 1600 de tone, a fost livrată URSS. După această dată România a stopat exportul, iar producția a fost stocată.

Interesele URSS erau în continuare atât de mari încât, chiar și după ieșirea din Sovrom „Quarțit” și-a manifestat interesul pentru finanțarea prospecțiunilor geologice românești. Protocolul din 1961 prevedea că în perioada 1961-1965, 8% din investițiile României în lucrările geologice, care urmau să se ridice la 200 de milioane de lei, să fie achitate de partenerul sovietic.

În 1963, pe 26-27 februarie, în ședința Biroului Politic al CC al PMR, Emil Bodnăraș recunoștea tardiv: *„Noi, când am acceptat sovromurile, am comis o mare ilegalitate. Nu am consultat poporul, fiind vorba despre exproprierea unor bunuri care aparțineau poporului”*²⁹. Și Ion Gheorghe Maurer avusese o reacție dură la adresa sovromurilor chiar la începuturile activității lor. În 1947, 15-20 februarie, când la Moscova aveau loc tratative economice, viitorul prim-ministru, la acea dată subsecretar de stat la Ministerul Industriei și Comerțului³⁰, a propus constituirea unei comisii de supraveghere a acestor societăți pentru a urmări cum se supun ele jurisdicției românești. El avea în vedere modul în care Sovromtransport utiliza devizele obținute fără să le predea Băncii Naționale³¹.

Mai târziu, același Maurer, intrat în dizgrația sovieticilor care îl acuzau de acțiuni politice și economice prooccidentale, va publica un articol elogios despre societățile mixte sovieto-române³².

În 1965 mai erau în vigoare *„Acordul între Guvernul Republicii Populare Române și Guvernul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice cu privire la lichidarea societății miniere sovieto-române „Sovrom Quarțit” și cu privire la dezvoltarea pe mai departe a colaborării dintre cele două guverne în domeniul extragerii și prelucrării minereului de uraniu în Republica Populară Română”*, încheiat la

²⁸ ANIC, Fond CC al PCR, Relații Externe, Dosar 37/1965, f. 201.

²⁹ Emil Bodnăraș ocupa postul de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, fusese ministrul Apărării Naționale, în 1965, influent în Biroul Politic, va înclina balanța pentru alegerea lui Nicolae Ceaușescu secretar general al partidului.

³⁰ Florica Dobre (coordonator), *„C.N.S.A.S. Membrii C.C. al P.C.R. 1945-1989. Dicționar”*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 385.

³¹ Caietele CNSAS, Anul III, Nr. 1 (3), 2009, Editura CNSAS, București, 2010, p. 9.

³² Ion Gh. Maurer, *„Acordurile economice româno-sovietice și refacerea țării noastre”* în *„Probleme economice”*, nr. 1/1948, p. 5-8.

22 octombrie 1965; „Protocolul la Convenția dintre guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și guvernul Republicii Populare Române din 22 octombrie 1956”, încheiat la 2 septembrie 1961; „Acordul între guverne privind înființarea Comisiei permanente româno-sovietice și sarcinile ei principale”; „Regulamentul de funcționare a Comisiei Permanente Româno-Sovietice”; „Condițiile tehnice de livrare a minereurilor și a concentratelor de minereu de uraniu în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste”; „Regulamentul cu privire la executarea și finanțarea lucrărilor de cercetare geologică pentru uraniu în Republica Populară Română pe anii 1961-1965”.

Cât privește viitoarele exploatari de uraniu, specialiștii apreciau că în perioada 1964-1980 vor fi evidențiate cantitățile necesare industriei nucleare civile românești cu investiții anuale de 100-150 de milioane de lei, destinate numai cercetărilor geologice și tehnologice. Noi cantități de uraniu fuseseră descoperite în zonele Tulgheș și Crucea din Carpații Orientali și în zonele Bîrzava și Păiușeni din Munții Apuseni. Urmare a lucrărilor geologice efectuate, noi zăcăminte erau pregătite să fie exploatare la Natra, Dobrei, Ciudanovița și Ilișova în Banat și Avram Iancu în Munții Apuseni³³. Era prevăzută, de asemenea, construirea în România a primei instalații de concentrare chimică a minereurilor, punerea în funcțiune fiind prevăzută până cel mai târziu în cursul anului 1968.

Domeniul extracției minereului de uraniu era unul periculos. Dincolo de măsurile insuficiente de protecție la iradiere, numărul accidentelor de muncă soldate cu morți era semnificativ la nivelul întregii ramuri miniere.

Într-un raport ministerial, situația privind minele de cărbuni și minereuri era următoarea: în 1963, 6700 de accidente cu 103 morți, în 1964, 6385 cu 114 morți, iar în primul trimestru al anului 1965, 1618 accidente de muncă, soldate cu 60 de morți³⁴. (Foto 3, Spitalul orășenesc)

În noiembrie 1965, executivul stabilește modul de finanțare ale unor exploatari cu minereu uranifer, prin derogare de la finanțarea standard a minelor în România. Între acestea, Mina „Avram Iancu” din Regiunea Crișana și Întreprinderea Minieră Banat, din Regiunea Banat³⁵. Prețul de vânzare al minereului de uraniu pentru livrările interne fusese stabilit în aprilie la 490 de lei/kg metal pentru tot anul 1965³⁶. Pentru a înțelege pierderile uriașe ale României, subliniem că acest preț era și de trei ori mai mare decât prețurile practicate la vânzarea minereului către URSS în perioada „Sovromquartit”.

Pentru 1 ianuarie 1966 volumul minereurilor uranifere arăta următoarea situație: 1.089.462 de tone de minereu cu conținut de 0,16%; 1.460.560 tone de minereu cu conținut de 0,18%, cu un total de 4.447 de tone de uraniu metalic. Datele erau formulate pe baza creșterilor de rezerve din anii 1964-1965. Există și

³³ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Cancelarie, Dosar 69/1965, vol. I, f. 105.

³⁴ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Economică, Dosar 26/1965, f. 28.

³⁵ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Cancelarie – HCM, Dosar 575/1965, ff. 1-3.

³⁶ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Cancelarie – HCM, Dosar 51/1965, ff. 1-2.

o perspectivă estimată la încă 9.230.000 de tone cu un conținut de 0,13%, cărora le reveneau încă 12.000 de tone de uraniu metalic³⁷.

Pe 25 august 1965, Alexandru Bîrlădeanu, membru al Comitetului Central al noului Partid Comunist Român, transformat din Partidul Muncitoresc Român, după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, conduce o delegație la Moscova, având sarcini noi în domeniul atât de sensibil al uraniului românesc. Bîrlădeanu, care fusese ministrul comerțului exterior și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, cunoștea foarte bine etapele acestei colaborări cu sovieticii și le propune direct încetarea convenției și oprirea exportului de uraniu³⁸. Convenția era semnată pe 20 de ani, până în 1976. Explicația era dată de decizia partidului de a construi o Centrala nucleară care să pornească activitatea în 1971-1972 și o alta care să intre în funcțiune în 1975. Pentru aceste investiții, România avea nevoie de combustibil nuclear. Mai mult, partea română solicită ca URSS, în baza protocolului din 1961, să livreze ea României cantități de uraniu. Doar 2000 de tone de uraniu metal mai avea rezerve România, informa oficialul de la București. România livrase peste 18.000 de tone de uraniu în URSS!

În piața economică a statelor capitaliste se vindea numai concentrat de uraniu și nu minereu uranifer, ca în cazul României. Prețurile variau între 34 de dolari/kg, în 1956 și 22 de dolari/kg, în 1961. Un calcul al specialiștilor anului 1965 arăta că, raportat la prețurile internaționale, pentru perioada 1952-1961 trebuia să încasăm 309 milioane de dolari. URSS a plătit României pentru cantitatea livrată 171,6 milioane de ruble noi. Asta înseamnă că am încasat cu 90 de milioane de dolari, respectiv 80 de milioane de ruble mai puțin³⁹. În acest caz România a primit două treimi din contravaloarea minereului de uraniu, raportat la prețurile mondiale. Dacă minereul era valorificat sub formă de concentrate, suma încasată ar fi fost cel puțin dublă. În plus, cantități importante de cobalt și nichel aflate în minereul brut de la exploatarea „Avram Iancu” nu au putut fi cunoscute, cuantificate și achitate.

Concluzii

În perioada 1952-1955, timp de patru ani, cât a funcționat „Sovrom Quartz”, livrarea minereului către URSS nu s-a efectuat pe baze comerciale, ci pe baza cheltuielilor de producție și a unui beneficiu de 8-10% pentru ambele părți. 6484 de tone de uraniu metalic au fost livrate URSS. Costurile de producție au fost de 803 milioane de lei și au fost încasate 48,3 milioane de ruble noi, ceea ce înseamnă 7,5 ruble/kg metal în minereu. În costurile de producție a fost inclus și beneficiul de 65 de milioane de lei, din care părții române i-au revenit 32,5 milioane de lei.

³⁷ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, Dosar 37/1965, f. 198.

³⁸ *Ibidem*, f. 15.

³⁹ *Ibidem*, f. 207.

Foto 1. Blocuri în construcție în cartierul Petrileni, orașul Ștei, anii 50
(sursa: Primăria orașului Ștei – Bihor)

În afara acestor cheltuieli, România a efectuat, fără să fie recuperată valoarea lor, lucrări geologice de 138,5 milioane de lei și a casat materiale din achiziții necorespunzătoare de 28,6 milioane de lei. Din toate aceste date rezultă că România nu a realizat niciun fel de beneficiu între 1951-1955, doar investiții și pierderi economice.

Pentru răscumpărarea cotei de participare a sovieticilor la „Sovrom Quarțit”, statul român s-a obligat să plătească 27,5 milioane de ruble pe o perioadă de zece ani, începând cu 1961, prin mărfuri. În doar doi ani, până în 1963, România plăti-se deja 10,3 milioane de ruble. Începând cu 1956, după răscumpărarea capitalului sovietic din societate, valorificarea uraniului s-a realizat pe baza unui preț stabilit anterior cu URSS, plecând de la cheltuieli de producție, recuperarea parțială a lucrărilor geologice și realizarea unui beneficiu de 5 procente.

În anii 1956 și 1957 au fost livrate 7261 tone de uraniu cu 9,7 ruble/kg; între 1958-1961, 3909 tone, 13,5 ruble/kg; între 1962-1963, 695 tone de uraniu cu 16,87 ruble/kg; între 1964-1965, 504 de tone minereu, cu același preț 16,87 ruble/kg. Din 1962, URSS a finanțat 85% din valoarea lucrărilor geologice de 200 de milioane de lei.

Dacă prețul de 16,87 de ruble/kg de uraniu ar fi fost impus și perioadei 1956-1961, România ar fi primit în plus 163 de milioane de ruble, respectiv 3 miliarde de lei⁴⁰. Acestea au fost rezultatele colaborării cu URSS în domeniul uranifer.

Ce a însemnat să așezi pe tavă economia României sub formă de Sovromuri și să o oferi URSS? Istoria a dezlegat și acest mister, închizând un capitol nefericit al perioadei de început a comunismului în România. După moartea lui Stalin, liderii sovieticilor înșiși recunosc cât de nefast a fost acest gen de colaborare eco-

⁴⁰ ANIC, Fond CC al PCR, Relații Externe, Dosar 37/1965, ff. 205, 206.

nomică. Denunțând un acord de exploatare în comun a zăcămintelor din Sintzi-an, China, promovat de Stalin, Nikita Hrușcirov recunoaște că românii au fost, la rândul lor, indignați de aceste propuneri și că societățile au fost dizolvate după moartea dictatorului sovietic⁴¹. Ce nu amintea noul conducător comunist de la Moscova era prețul uriaș plătit de poporul român în timpul acestor colaborări dezastruoase pentru România și nici valoarea colosală a răscumpărărilor participative sovietice, acțiune petrecută după venirea sa la putere.

Foto 2. Școala nr. 2 din orașul Ștei (sursa: Primăria orașului Ștei – Bihor)

Foto 3. Spitalul orașului Ștei (sursa: Primăria orașului Ștei – Bihor)

⁴¹ Vasile Buga, *Relațiile politice româno-sovietice 1953-1958 I* în Arhivele Totalitarismului, nr. 3-4, 2004, Editura Institutului pentru Studiul Totalitarismului, București, 2005, p. 105.